

Dr Karolina Nowak

Młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w postępowaniach sądowych oraz przed innymi organami ścigania w kontekście nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych - w kierunku oceny, izolacji czy terapii?

Streszczenie

W Polskiej literaturze specjalistycznej obserwuje się liczne luki poznawcze dotyczące młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w kontekście prawnym (podejmowanych wobec nieletnich czynności w postępowaniu wyjaśniającym czy procesowym) na jakie niewątpliwie mogą być narażeni z uwagi na manifestowane nieaprobowane społecznie zachowania seksualne. Coraz częściej przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości wyrażają również swoje wątpliwości dotyczące wsparcia, jakie powinno być w tym zakresie udzielane wskazanym nieletnim oraz ich rodzinom. Młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu stanowi niewątpliwie grupę o „specjalnych potrzebach postępowania”, wymagającą specjalistycznego oraz indywidualnego podejścia. Stanowią oni szczególnie ważną grupę zwłaszcza w chwili, gdy napotykają na ścieżce rozwoju nie do końca przez z nich zrozumiałe problemy związane z prawem. Przeważnie trudności tych doświadczają w okresie adolescencji, który z reguły nie jest bezproblemowym etapem ich rozwoju psychospołecznego i rozwoju psychoseksualnego. W tym okresie pojawiają się często różnego rodzaju niepokojące zachowania (myśli rezygnacyjne, chęć eksperymentowania z używkami, agresja, autoagresja), w tym także zachowania seksualne. Zachowania te oceniane są przez bliskie otoczenie jako demoralizujące daną osobę jak i jej otoczenie. Niestety pomimo dostępu do wiedzy i coraz większej liczby studium przypadków w zakresie problematyki młodzieży zaburzeń ze spektrum autyzmu, instytucje nadal nie potrafią poradzić sobie z oceną zachowań seksualnych wskazanej młodzieży. Zachowania te oceniane są zbyt pochopnie jako zachowania wysoce nienormatywne, wymagające interwencji osób trzecich, instytucji a nie rzadko także izolacji tej grupy młodzieży.

Artykuł jest próbą uzupełnienia wiedzy na temat wystąpienia możliwych czynników wzmacniających nieaprobowane społecznie zachowania seksualne u młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Szczególnie zwraca się uwagę na te czynniki, które mogą w znaczy sposób wpłynąć na przekroczenie przez młodzież granicy lity prawa. W artykule podjęto także próbę prezentacji praktycznych uwag dotyczących definiowania i oceny nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych a także przedstawiono refleksję dotyczące roli biegłego sądowego w postępowaniach sądowych wobec młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu przejawiającej nieaprobowane społecznie zachowania seksualne,

Słowa kluczowe: młodzież, nieletni, zaburzenia ze spektrum autyzmu, niepełnosprawność intelektualna, nieaprobowane społecznie zachowania seksualne, czynności procesowe

1.1. Kilka słów o autyzmie

Po raz pierwszy pojęcie autyzm zostało zdefiniowane jako zespół chorobowy przez Leo Kanner, australijsko – amerykańskiego lekarza psychiatrę w 1943 roku. Na podstawie obserwacji 11 przypadków, opisał syndrom charakterystyczny dla okresu dziecięcego, nazywając go – autyzm dziecięcy. Głównymi objawami jakie wyszczególnił były: izolacja i pragnienie zachowania jednostajności.¹ Rok później Hans Asperger opisał 4 przypadki dzieci, które ujawniały podobne zachowania a stan ich określił mianem „autystyczną psychopatią”. W 1979 roku Lorna Wing na podstawie badań epidemiologicznych oraz zgromadzonych danych wprowadziła pojęcie „autistic continuum” oraz „triadę upośledzeń”(triad of impairments).² W składzie typowych zaburzeń autystycznych wyszczególniła: upośledzenie interakcji społecznych, gdzie zawarła izolację, bierność kontra aktywność oraz dziwaczność), zaburzenia komunikacji – werbalne i niewerbalne oraz zaburzenia myślenia i wyobraźni dotyczące stereotypowej powtarzalności, gier symbolicznych oraz rozumienia emocji. Niewątpliwie podział poczyniony przez Wing stanowi istotny wkład w kliniczne rozumienie autyzmu jako spektrum. Autorka podkreśla, że bez względu jak nazywa się owe zaburzenia rozwoju, stanowią jedno spektrum.³

Achkova i Manolova analizując literaturę przedmiotu oraz odnosząc się do własnych doświadczeń klinicznych sformułowały dwa główne wnioski: w pierwszym podkreślają fakt, że „autyzm jest częścią szerszego spektrum zaburzeń o różnym nasileniu deficytów i różnym poziomie funkcjonowania psychicznego. Przy jeszcze niezidentyfikowanej modalności genetycznej i mnogości dodatkowych czynników towarzyszących indywidualnemu fenotypowi. Obecność ich i/lub akumulacja jest prawdopodobnie związana z ciężkością zaburzenia”. W drugim wniosku ujmują, że mimo zróżnicowania zaburzeń ze spektrum autyzmu charakteryzują się ogólnym zaburzeniem rozwoju psychicznego oraz istotnym opóźnieniem komunikacji i języka. Jest to złożony problem związany z umiejętnością postrzegania, filtrowania i integrowania informacji.⁴

Liczne dane w temacie autyzmu ujawniają różnorodność tych zaburzeń rozwojowych. Istnieje wiele podobieństw w funkcjonowaniu osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu oraz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Odnotowuje się także specyficzne różnice, które dotyczą w szczególności umiejętności i interakcji społecznych, sfery emocjonalnej oraz funkcji poznawczych.

1.2. Autyzm vs. zaburzenia współlistniejące a nieaprobowane społecznie zachowania seksualne

---

¹ M. Achkova, H. Manolova, *Diagnosis „Autism” – from Kanner and Asperger to DSM-5. Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 2014, no 2, 112-118.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ M. Achkova, H. Manolova, *Diagnosis...*, op. cit. s. 112-118.

Proces diagnostyczny młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu wiąże się z oceną występującej lub niepełnosprawności intelektualnej. Diagnostyka niepełnosprawności intelektualnej według DSM - 5 oparta jest o trzy kryteria: deficyty w funkcjonowaniu intelektualnym, deficyty w przystosowywaniu się, oraz kryterium początku deficytów intelektualnych jak i przystosowawczych w danym okresie rozwojowym. Zaburzenia rozwoju intelektualnego dotyczą sfer: pojęciowej, społecznej i praktycznej i opisywane są w zależności od poziomu ciężkości.⁵ Łagodna niepełnosprawność intelektualna w okresie adolescencji dotyczy różnic w zakresie umiejętności szkolnych oraz sztywności w podejściu do problemów i ich rozwiązań. W sferze społecznej zauważalne są niedojrzałość w zakresie interakcji oraz ich oceny. Obsługa osobista w sferze praktycznej jest zachowana lub może wiązać się z utrudnieniami dotyczącymi czynności złożonych.⁶ Umiejętności pojęciowe młodzieży z umiarkowanym poziomem niepełnosprawności intelektualnej wiążą się z powolnym rozwojem, trwającym przez cały okres edukacji. Istnieją ograniczenia w sferze społecznej i dotyczą komunikacji oraz rozumienia interakcji społecznych. Udatne relacje interpersonalne ograniczają się do członków rodziny i przyjaciół. W przypadku ciężkiego poziomu zaburzeń rozwoju, konieczna jest opieka osób trzecich i pomoc w zakresie rozwiązywania problemów. Sfera relacji z osobami bliskimi stanowi źródło wsparcia i przyjemności. Komunikaty niewerbalne są wyrazem potrzeb i emocji, np. zadowolenia z kontaktu z bliską osobą.⁷

Od kilkunastu lat odnotowuje się spadek liczby osób autystycznych z diagnozą niepełnosprawności intelektualnej. Warunkują to między innymi: wczesna interwencja, stosowanie trafnie dobranych technik diagnostycznych i terapeutycznych oraz zmian w podejściu do zaburzeń intelektualnych, także u osób z autyzmem.⁸ Wyniki oceny rozwoju psychospołecznego osób autystycznych bywają niejednoznaczne i sprzeczne, co wymaga ich różnicowania. W zależności od skali wyniki mogą być wysokie lub niskie. Poziom niski dotyczy skali komunikacyjnej: komunikacji werbalnej, wykonywania zadań złożonych czy wieloczynnikowych i społecznej: rozumowania zdroworozsądkowego, specyficznego przeżywania sytuacji, skupiania się na elemencie, nie całościowym problemie. Osoby z zaburzeniami należącymi do spektrum autyzmu osiągają wysokie noty w skalach wzorów i różnic, orientacji w przestrzeni (m.in. układanie według wzorca, sortowanie przedmiotów), ćwiczeń na czas, zadań związanych z pamięcią mechaniczną oraz skalach związanych z wybitnymi uzdolnieniami. U osób z autyzmem mimo wskaźnika IQ w normie lub powyżej normy nie wyklucza się patologii mózgu. Według Uty Frith cechą charakterystyczną inteligencji autystycznej jest skłonność do ignorowania kontekstu społecznego. Mimo prawidłowej inteligencji szkolnej, zaburzona jest inteligencja życiowa, czyli ta która m.in. wiąże się z relacjami z innymi ludźmi.

---

⁵ K. Nowak, M. Trzcńska-Nowak, *Seksualna rzeczywistość młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu*, [w:] *Seksualność bez szufladkowania – w niepełnosprawności, chorobie i trudnych sytuacjach życiowych* (red.), B. Aouil, Ch. Imieliński, K. Nowak, Kraków 2018, s. 36.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ J. J. Błeszyński, *Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienie w rozwoju*, Gdańsk 2011, s. 28.

Należy jednak wziąć pod uwagę, iż w codziennej praktyce pomocowej, edukacyjnej oraz diagnostycznej u młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu obserwuje się szereg innych zaburzeń współistniejących mogą to być między innymi; zaburzenia zachowania, zaburzenia opozycyjno-buntownicze, zaburzenia depresyjne, ale także zachowania impulsywne, kompulsywne agresywne, autoagresywne czy silne stany związane dysregulacją emocji. Zaburzenia często nakładają się i zmieniają swoje nasilenia się na poszczególnych etapach rozwoju a szczególnie na etapie dojrzewania. Zaburzenia mogą rzutować na rozwój patologicznej ścieżki rozwoju psychospołecznego oraz rozwoju psychoseksualnego a tym samym mogą one pośredniczyć w manifestowaniu przez wskazaną grupę nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych, które z kolei mogą przyczynić się do kłopotów młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu z prawem. Nie rzadko zdarza się także, iż młodzież ta jest nie niedodiagnozowana lub diagnoza stawiana jest zbyt późno, gdy zachowania stają się na tyle problemowe - intensywne, iż otoczenie jest zmuszone do podjęcia kroków ku wnikliwej diagnozie lub podejmują szereg oddziaływań interwencyjnych współpracując z instytucjami (policja, sąd, ośrodki pomocy społecznej), które nie koniecznie bywają trafne.

Samo zdefiniowanie pojęcia nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest niezwykle trudnym zadaniem, lecz tego typu sformułowanie często stosowane są w praktyce przez nauczycieli, pedagogów, psychologów, kuratorów sądowych, specjalistów ds. nieletnich, którzy kierują sprawy „niesfornej” młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu do w celu ich rozpatrzenia przez sąd rodzinny i nieletnich. Trudności definicyjne dotyczące nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych napotykamy pracując nawet z młodzieżą bez obciążeń związanych z zaburzeniami. Często spotykamy się z określeniem: ryzykownych zachowań seksualnych, szkodliwych zachowań seksualnych, zachowań nienormatywnych. Obecnie w toczącym się w Polsce dyskursie o edukacji seksualnej oraz seksualizacji dzieci i młodzieży dominuje trend, iż jakoby „prawie wszystkie” zachowania seksualne jakie prezentuje młodzież należą do zachowań nienormatywnych wręcz zaburzonych, a nie rzadko są one oceniane jako dewiacyjne. Całkowicie zapomina się o zachowaniach seksualnych przypisanych do danego wieku rozwojowego, w tym przypadku wieku związanym z dojrzewaniem młodych osób. Jest to nie wątpliwe mocna „rysa” dla rozwoju psychoseksualnego dzieci i młodzieży, jakoby swoista „kara” za rozwój psychoseksualny, który jest wrodzoną potrzebą ludzkiego organizmu.

Dlatego też proponuję, aby na potrzeby niniejszego artykułu za nieaprobowane społecznie zachowania seksualne młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu uznać takie zachowania, które wpływają negatywnie na ich rozwój psychospołeczny i psychoseksualny. **Można tu mówić nie tylko o pewnych zachowaniach, ale i o problematycznych sytuacjach, doświadczeniach, które wystąpiły w określonym kontekście na ścieżce rozwoju psychospołecznego, psychoseksualnego młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu i niejako wyzwoliły takie a nie inne zachowania seksualne** (mogą to być zachowania oraz sytuacje związane z byciem świadkiem, ofiarą wykorzystania seksualnego, innych czynności seksualnych lub bycie potencjalnym sprawcą). W tej kategorii nie

możemy zapomnieć także o zachowaniach seksualnych odpowiadających normie wiekowej, które owszem są spontaniczne i impulsywne, lecz podlegające korekcie oraz możliwości nabycia pewnych umiejętności socjoseksualnych dostosowanych do zdiagnozowanych zaburzeń, a nie koniecznie wymagających izolacji, kary czy wzmożonego nadzoru. Bowiem zachowania te mogą wynikać z naturalnej ciekawości, stanowić okazję do rozmowy oraz mogą dawać możliwość do udzielenia informacji na temat seksualności a mogą i również stanowić załączek profilaktyki wobec podejmowanych nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych.

1.3. Wybrane czynniki wyzwalające podejmowanie nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu

O seksualności osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu a w szczególności młodzieży wiemy niewiele ze względu na małą ilość prowadzonych badań. Naukowcy skupiają się głównie na objawach, diagnostyce i terapii, która jest ukierunkowana na wyzwalamie potencjału rozwojowego oraz redukcję niepożądanych zachowań.⁹ W okresie adolescencji u osób zdrowych jak i osób z zaburzeniem ze spektrum autyzmu oprócz zmian strictly biologicznych czy społeczno – emocjonalnych, dochodzi do zmian w sferze seksualnej. To co różni obie grupy, wiąże się z zakresem zdolności wchodzenia w interakcje intymne, rozumienia ich czy nabywania wiedzy i umiejętności społecznych. Nieadekwatność zachowań seksualnych osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu staje się często problemem całej rodziny, która nie radzi sobie z podejściem do tematu i poszukuje pomocy u specjalistów. Trudności dotyczy wiedzy z zakresu seksualności osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu oraz aseksualizacji społecznej¹⁰. Z podejściem do kwestii sfery seksualnej osób ze spektrum autyzmu wskazują także problem instytucje (szkoły, placówki specjalistyczne, grupy wsparcia, policja, prokuratura, sądy, itp.).

Jednym z czynników wzmacniających, które mogą mieć bezpośredni wpływ na podejmowanie nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych przez młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu może stanowić ogólne zaburzenie teorii umysłu. Polega ono na trudnościach ze zrozumieniem i oceną punktu widzenia, myśli i doświadczeń innych ludzi.¹¹ Młodzież ta często nie potrafi dostrzec całości sytuacji. Przejawia zaburzenia funkcji wykonawczych, charakteryzujących się trudnościami z planowaniem oraz organizacją, zrozumieniem szerszej perspektywy rozwiązywania problemów. Żyją często chwilą obecną na tu i teraz, nie zważając co będzie, jeśli podejmą takie a nie inne zachowanie, czego konsekwencją może być narażenie na konflikt z prawem. Inną cechą młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest błędna ocena w zakresie prawidłowego rozpoznawania i nazwania własnej potrzeby jako potrzeby seksualnej oraz prawidłowej oceny sytuacji jako sytuacji o charakterze

---

⁹ K. Nowak, M. Trzeńska-Nowak, *Seksualna rzeczywistość młodzieży...*op. cit. s. 28.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ T. Attwood, I. Henault, N. Dubin, *Seksualność osób z autyzmem w kontekście prawnym*, Gdańsk 2015, s. 154.

intymnym. Takie sytuacje z kolei mogą przyczynić się zarówno do stania się ofiarą jak i sprawcą różnych czynności na tle seksualnym. Może to stanowić na przykład o korzystaniu z pornografii dziecięcej jak i ryzyku narażenia na bycie jej ofiarą. Możliwe opóźnienia w rozwoju pod względem społecznym, seksualnym (zatrzymanie się na etapie dojrzewania płciowego) i emocjonalnym, tworzy wspomnienia prostoty dzieciństwa, dążenia do akceptacji, nawiązywania przyjaźni z rówieśnikami. Brak umiejętności w nawiązywaniu relacji interpersonalnych tworzy przestrzeń u młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu do ucieczki w świat wyobraźni, lecz tym światem wyobraźni może okazać się świat pornografii dziecięcej pozyskiwanej najczęściej przez Internet.

Badacze wskazują również na wysoki stopień zagrożenia, dotyczący bezpieczeństwa osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, które przez brak rozumienia zasad społecznych narażone są na wykorzystanie seksualne, rozwiązłość seksualną czy zachowania o charakterze dewiacyjnym.¹² Umożliwienie prawidłowego ukierunkowania ekspresji impulsów i pragnień seksualnych osób z autyzmem, leży po stronie rodziców i opiekunów a także osób wspierających prawidłowy rozwój młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (pracowników socjalnych, asystentów rodziny, kuratorów sądowych).

U młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, która przejawia nieaprobowane społecznie zachowania seksualne ujawnia się również częsta niespójność zasad opracowanych przez różne instytucje.¹³ Niespójność ich stosowania przez rodzinę, środowisko szkolne, środowisko lokalne oraz niespójność formalnych i nieformalnych reguł dotyczących seksualności.¹⁴ Prowadzi to do dezorganizacji młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu oraz sprzyja nasileniu podejmowania nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych często w celu rozładowania napięć emocjonalnych związanych z brakiem spójności zasad. Innym możliwym czynnikiem wyzwalającym jest brak wiedzy socjoseksualnej wskazanej młodzieży¹⁵, w tym wiedzy o wymaganiach społecznych dotyczących aktywności seksualnej oraz nabywania umiejętności zaspakajania potrzeby seksualnej zgodnie z wymaganiami społecznymi.

Wiedza socjoseksualna stabilizuje się w okresie dojrzewania. Niewiele osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w tym wieku osiąga dojrzałość na poziomie przeciętnego młodego dorosłego człowieka.¹⁶ Młodzież ta nie posiada takich samych doświadczeń jak ich dorastający rówieśnicy w ogóle społeczeństwa. Ci młodzi ludzie są ofiarami często społecznej aseksualizacji oraz izolacji w sytuacjach, kiedy zachowania seksualne manifestowane są publicznie. Z kolei ujawniana hipererotyzacja zaobserwowana u niektórych młodych z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest uznawana jako efekt braku zrozumienia norm i zasad społecznych, braku respektowania przepisów

---

¹² S. Ballan, *Parental Perspectives of Communication about Sexuality in Families of Children with Autism Spectrum Disorders*. Journal of Autism and Developmental Disorders, 2012, no 42, 676- 684.

¹³ I. Henault, *Zespół Aspergera a seksualność – od dojrzewania poprzez dorosłość*, Gdańsk 2015, s. 186.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

prawa i rozumienia pojęcia przyzwolenia. Wspomniane przyzwolenie oraz rozumienie tego pojęcia przez młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest znaczące dla oceny nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych szczególnie dla organów ścigania w sytuacjach związanych między innymi z doświadczeniem wykorzystania seksualnego młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu czy podawaniu ich innym czynnością o charakterze seksualnym. Przyzwolenie oznacza bowiem obustronną i dobrowolną zgodę na dowolny rodzaj kontaktu seksualnego¹⁷.

S. Sheehan zbadał pojęcie przyzwolenia wśród osób z całościowymi zaburzeniami rozwoju. Wymienia on osiem czynników, które osoba z zaburzeniami rozwoju musi rozumieć, żeby mogła dać przyzwolenie:

1. Seksualność doświadcza się z drugą osobą w miejscu prywatnym.
2. Kontakty seksualne ze zwierzętami, dziećmi, członkami rodziny lub za pieniądze są niewłaściwe.
3. Relacje seksualne mogą prowadzić do ciąży.
4. Odpowiednio stosowane metody antykoncepcji zmniejszają ryzyko ciąży.
5. Środki antykoncepcyjne są dostępne w aptece lub w wyspecjalizowanych przychodniach.
6. Seks bez zabezpieczenia zwiększa ryzyko nabywania chorób przenoszonych drogą płciową. Objawy takiej choroby to podrażnienie, dyskomfort, gorączka.
7. Ludzie uważają, że seksualność wymaga kontekstu pełnego szacunku i miłości.
8. Zawsze można odmówić kontaktu seksualnego, jest to wybór osobisty.¹⁸

Jeżeli jednak pojęcie przyzwolenia nie jest zrozumiane i respektowane osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mogą nie tylko paść ofiarą napaści na tle seksualnym lub wykorzystania seksualnego, ale również mogą się ich dopuścić. Deficyty w zakresie teorii umysłu zwiększają ryzyko popełnienia napaści na tle seksualnym, ponieważ jednostki nie biorą pod uwagę pragnień drugiej osoby. Osoby te manifestują skłonność do powtarzających się i rytualnych aktywności, a więc zachowania seksualne mogą stać się ich specyficznym zainteresowaniem. Trudno będzie wówczas pohamować takie zainteresowanie, szczególnie jeżeli jest źródłem przyjemności i satysfakcji.¹⁹

Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mogą uzewnętrzniać także skłonności do powtarzających się i rytualnych aktywności, więc ich zachowania seksualne mogą stać się ich specyficznym zainteresowaniem, szczególnie jeżeli są jedynym źródłem przyjemności. Trudno wówczas będzie pohamować takie zainteresowanie.²⁰ Możliwe, że wówczas seksualność stanie się fiksacją, której towarzyszyć będzie nasilone napięcie, pożądanie, działanie, nad którym nie będzie można zapanować. Może temu towarzyszyć zarówno lęk jak i agresja. Fiksacja ta może przybierać różne formy; nadmierne korzystanie z pornografii, kompulsywna masturbacja, ekshibicjonizm, podglądanie, ocieranie, ale też nawiązywanie kontaktów o charakterze seksualnym z młodszymi

---

¹⁷ S. Sheehan, *Consent for sexual relations*, [w:] *Ethical Dilemmas: Sexuality and Developmental Disability* (red.) D. M. Griffiths, D. Richards, P. Fedoroff, S. L. Watson, New York 2002, s.14.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ I. Henault, *Zespół Aspergera a seksualność – od dojrzewania poprzez dorosłość*, Gdańsk 2015, s.36.

²⁰ Ibidem, s. 60.

kolegami/koleżankami w Internecie czy wręcz obsesyjne kolekcjonowanie zdjęć i filmów o treści pedofilskiej lub pornografii z udziałem dzieci.

W ostatnich latach wiele osób autystycznych przeważnie z zespołem Aspergera wchodziło w konflikty z prawem wynikające z zachowań seksualnych.²¹ Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu można określić jako osoby naturalnie naiwne w sprawach intymności i seksualności. Niestety owa naiwność zwiększa ryzyko stania się ofiarą czynności seksualnych lub sprawcą przestępstw seksualnych, które mogą swój finał znaleźć w prokuraturze i sali sądu.

1.4. Młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w postępowaniach przed organami prawa

Niewiele jest badań epidemiologicznych przeprowadzonych na temat aktów przestępczości seksualnej popełnianych przez osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, zwłaszcza wysokofunkcjonujących a tym bardziej nieletnich. Jednakże coraz częściej w tej grupie obserwuje się zachowania przestępcze i nielegalne.²² Według prezentowanych przez badaczy indywidualnych studiów przypadków przestępstwa seksualne popełniane przez osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu – z zespołem Aspergera nie są częstsze ani bardziej agresywne niż te same przestępstwa popełniane przez ogół społeczeństwa. Niemniej jednak kontekst, rodzaj przestępstwa i jego postrzeganie różnią się.²³ Dlatego ważne jest podejmowanie właściwych oddziaływań profilaktycznych, edukacyjnych i terapeutycznych.

Głośne doświadczenia w tym temacie Nika Dubin'a ujawniają jak wielką wagę odgrywa, ocena nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych, rozmowa, wyjaśnianie skomplikowanych niuansów życia codziennego. N. Dubin z zespołem Aspergera doświadczył kłopotów oraz konfliktu z policją, ponieważ odwiedzał strony z pornografią dziecięcą – nikt wcześniej nie wyjaśnił mu, dlaczego jest to nielegalne, nie akceptowalne a dziecko jest w tym przypadku ofiarą. Należy brać „poprawkę” na to, że w jego przypadku istnieje przepaść pomiędzy faktyczną dojrzałością społeczną i emocjonalną a wiekiem metrykalnym. Nie wiedział również, jakie skutki osobiste oraz prawne poniesie osoba z zespołem Aspergera za korzystanie z pornografii dziecięcej.²⁴

W warunkach i w przestrzeni Polskiego prawa takie zachowania nieletnich klasyfikowane są jako przejaw niedostosowania społecznego/demoralizacji, wobec którego sąd może zastosować środki wychowawcze lub poprawcze, w zależności od stopnia popełnionego przez niego czynu zabronionego.

Postanowienia Polskich sądów rodzinnych i nieletnich w codziennej praktyce często kończą się udzieleniem upomnienia lub nadzorem kuratora, w rzadkich przypadkach umieszczeniem nieletniego w ośrodku rewalidacyjno-wychowawczym. Pełniąc na co dzień funkcję biegłego sądowego w ostatnim

---

²¹ T. Attwood, I. Henault, N. Dubin, *Seksualność osób z autyzmem w kontekście prawnym*, Gdańsk 2015, s. 218.

²² Por. I. Henault, *Zespół Aspergera a seksualność...*, op. cit. s. 36.

²³ Ibidem, s. 69.

²⁴ Zob. T. Attwood, I. Henault, N. Dubin, *Seksualność osób z autyzmem...*, op. cit. s. 117.

czasie obserwuję wzrost spraw, w których ofiarami i/lub sprawcami czynności seksualnej jest młodzież zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Jednakże równie często doświadczam, iż osoby te są jednocześnie ofiarami systemów, stworzonych bardziej bezpiecznych procedur, regulaminów dla instytucji niż dla młodego człowieka. Są to zdecydowanie sprawy trudne do diagnozy i opiniowania sądowego. Badania polegają głównie na ocenie wiarygodności zeznań potencjalnie skrzywdzonej osoby, ocenie prawidłowego bądź nie rozwoju psychoseksualnego, skłonności do fantazji, konfabulacji. Problematyczność dostrzega się już na etapie samej interwencji wobec nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. W sprawach tych interwencja często oparta jest na niedowierzaniu poprzez zadawanie ukierunkowanych pytań, potwierdzeń typu: czy na pewno? czy jesteś pewien/a, czy na pewno to pamiętasz? jesteś pewien – a może było inaczej? Jawi się także występujące zjawisko „kary” pod postacią stwierdzenia „jak kłamiesz to wiesz, co może się stać z tą osobą?”, „jeśli nie jesteś pewien to przemyśl, bo może źle się to zakończyć dla tego człowieka”. W takich sytuacjach zachowania seksualne nasilają się i służą wówczas najczęściej rozładowaniu napięć związanych z poczuciem braku bezpieczeństwa, niepewności czy lęku. Aby przybliżyć zarysowany problem oraz skłonić do przemyśleń, przywołam przykład z praktyki klinicznej, aby dać tym samym przestrzeń do refleksji.

Zarys sytuacji nr 1: Dziewczynka lat 14, w diagnozie zespół Aspergera, zaburzenia zachowania, nadpobudliwość psychoruchowa. Uczennica szkoły ogólnodostępnej. Od roku na terenie szkoły prowokuje zachowaniami seksualnymi dotykając genitaliów starszych chłopców, całuje się na przerwach z chłopcami. Na podstawie analizy wniosku szkoły skierowanego do sądu rodzinnego i nieletnich o wgląd w sytuację rodzinną uczennicy, wobec pojawiających zachowań instytucje przeprowadziły następujący schemat postępowania: pierwsze symptomy nieprawidłowych zachowań o charakterze opozycyjno-buntowniczym - rozmowa z uczennicą, rozmowa z rodzicami. Nadal utrzymujące się zachowania opozycyjno-buntownicze - interwencje nauczycieli, pedagoga, psychologa, uwagi wychowawcy, dyrekcji, kolejna rozmowa z rodzicami, skierowanie uczennicy do Poradni Zdrowia Psychicznego. Pojawienie się zachowań seksualnych z udziałem starszych kolegów w szkolnej toalecie – komunikat pedagoga skierowany do uczennicy „Koniec takich dewiacji, będziesz tłumaczyć się w sądzie”, rozmowa interwencyjna z rodzicami, skierowanie wniosku do sądu o wgląd w sytuację rodzinną uczennicy.²⁵ Decyzją sądu zastosowano wobec uczennicy nadzór kuratora, a w przypadku dalszego rozwoju niepokojących zachowań w kolejnych krokach sugestia rozważenia umieszczenia nieletniej w ośrodku rewalidacyjno-wychowawczym. Obecnie po dwóch latach leczenia farmakologicznego, pobytach na oddziale psychiatrycznym dziewczyna przebywa w młodzieżowym ośrodku socjoterapeutycznym przejawiając nadal nieaprobowane społecznie zachowania seksualne,

---

²⁵ K. Nowak, Wyciąg z dokumentacji własnej praktyki klinicznej, Bydgoszcz 2019.

w tym nasiloną hipererotyzację.

Odwołując się do przykładu faktem jest, iż zaburzenia ze spektrum autyzmu, zwłaszcza wysokofunkcjonujący - zespół Aspergera, są rzadko rozpoznawane wśród dziewcząt. Niepowodzenia w diagnozowaniu wynikają prawdopodobnie z niedoceniań częstości występowania tych zaburzeń wśród płci żeńskiej oraz niedoskonałości kryteriów klasyfikujących u niewielu rozpoznaje się wysokofunkcjonujący autyzm (HFA, high-functioning autism) czy też zespół Aspergera (AS, Asperger syndrome). Dziewczęta z AS/HFA są o kilka lat mniej dojrzałe emocjonalnie niż wskazuje na to jej wiek metrykalny.²⁶ To sprawia, że często lubią przyjaźnić się z osobami dużo starszymi lub młodszymi od siebie. Jest to jedna z ich cech. Wysokofunkcjonujące dziewczęta z autyzmem i zespołem Aspergera cechuje również szereg innych objawów: niedojrzałości społecznej, unikania kontaktu wzrokowego, wąskiego zakresu zainteresowań, powtarzania tego samego zachowania, słabej koordynacji ruchowej, labilności emocjonalnej, uzyskiwania nieadekwatnych do możliwości intelektualnych wyników w nauce, osobliwej intonacji głosu.²⁷ Dziewczęta mają tendencję do izolowania się od kolegów, bywają odbierane jako „dziwne”, co często prowadzi do wykluczenia ich z grupy rówieśniczej. Z drugiej strony popcha to je częstsze kontakty z osobami od nich starszymi.²⁸ Należy w tym miejscu wziąć pod uwagę całość zaistniałej sytuacji oraz obowiązujące normy społeczne, gdyż osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu są mniej świadome niebezpieczeństwa, łatwowierni, bardziej ufają obcym, nie mają poczucia zagrożenia, postrzegani są jako osoby, którym i tak nikt nie uwierzy, które nie zrelacjonują przebiegu wydarzeń. Tym samym są bardziej narażeni na wykorzystywanie seksualne. Oczywiście podając refleksji przywołany przykład bierzemy pod uwagę dokumentację, która została przedstawiona w postaci w/w schematu. Z refleksji natomiast samego przeprowadzonego badania sądowego widziałam dziewczynkę - nastolatkę z zaburzeniami ze spektrum autyzmu ze skłonnością do opozycji wobec dorosłych w sytuacjach, gdy czuje się nie zrozumiana lub krytykowana za swój rozwój seksualny. Rodzice dziewczynki charakteryzowali się postawą dyrektywną i nie dopuszczali do myśli faktu, iż ich „małe” dziecko dojrzeje. Uczennica funkcjonowała w obszarze wysokiego głodu emocjonalnego, była w stanie zaprezentować zachowanie seksualne tylko po to, by poczuć się ważną, ale także by móc zaistnieć w grupie rówieśniczej, z którą miała utrudniony kontakt. Z kolei manifestowana rozwiązłość seksualna określana jako odbywanie kontaktów seksualnych z wieloma partnerami wiąże się z brakiem umiejętności trafnej oceny sytuacji oraz deficytów w zakresie teorii umysłu.

Należy zdać sobie sprawę, iż samo zastosowanie przez sąd środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora sądowego nie wpłynie znacząco na nagłe zaprzestanie podejmowania nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych przez młodzież z zaburzeniami ze spektrum

---

²⁶ A. Rynkiewicz, I. Łucka, M. Fryze M, *Wysokofunkcjonujące dziewczęta z autyzmem i zespołem Aspergera — przyczyny rzadkiego diagnozowania, opis przypadków*. *Psychiatria* 2012, nr 9 (2), str. 43–52.

²⁷ A. Rynkiewicz A, I. Łucka I, *Zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD) u dziewcząt. Współwystępujące zespoły psychopatologiczne. Różnice międzypłciowe w obrazie klinicznym*. *Psychiatria Polska* 2015, nr 31, str. 1 -11.

²⁸ *Ibidem*.

autyzmu. Dopóki osoby te nie nabeżdą posiadać odpowiedniej wiedzy oraz nie nabeżdą odpowiednich umiejętności w karesie oceny i korekcji zachowań zmiana, w tym zakresie będdzie często niemożliwa.

Statystycznie u 1 na 42 chłopców diagnozowane jest zaburzenie ze spektrum autyzmu. Jest więc wysoko prawdopodobne, że wymiary sprawiedliwości coraz częściej będdą stykały się z osobami z autyzmem.²⁹ Sądy, prokuratorzy, policja muszą zrozumieć, że osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, którym postawiono zarzuty czują lęk, są w stanie depresji i potrzebują doradców będdących w stanie okazać im zrozumienie. Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu należy poddawać edukacji w zakresie seksualności jak i możliwym zagrożeniom. Edukacja seksualna nie służy, w tym przypadku tylko uczeniu odpowiedzialności, ale dostarcza również narzędzi do rozwijania relacji międzyludzkich, z którymi młodzi z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mają problem. To właśnie te relacje pomagają w kształtowaniu zdrowego rozwoju psychoseksualnego i zdrowej dorosłej seksualności. Edukacja seksualna wskazanej młodzieży staje się w tym momencie również czynnikiem chroniącym młodego człowieka funkcjonującego ze swoimi symptomami zaburzeń na co dzień w różnych przestrzeniach życia, którzy narażeni są na szereg niebezpiecznych sytuacji. Niezmiernie ważną pozycję spełnia w tej edukacji sam rodzic, który powinien potrafić wytłumaczyć dziecku, że jeżeli w sytuacji popełnienia przestępstwa ma styczność z policją, powinno uprzejmie poprosić o adwokata i odmówić składania dalszych zeznań. Ufność i niewinność osób z autyzmem, chcący zwykle zadowolić przedstawicieli władzy, czynią z nich łatwe ofiary.³⁰ Jednakże by to zrobić sam rodzic powinien odbyć odpowiednią edukację seksualno-prawną, która w obecnie panujących warunkach jest w znaczny sposób ograniczona, a pomysł karania Polskich edukatorów seksualnych za prowadzenie edukacji seksualnych stanowi zagrożenie dla dalszego rozwoju psychospołecznego i psychoseksualnego młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

Wysuwa się w tym miejscu także refleksja dotycząca samej edukacji nauczycieli, pedagogów, psychologów, prokuratorów, adwokatów, sędziów w zakresie wiedzy na temat w jaki sposób zaburzenie ze spektrum autyzmu wraz z całą historią choroby wiąże się z manifestowanymi nieaprobowanymi społecznie zachowaniami seksualnymi i nie zawsze oznaczają one demoralizację a niewłaściwie ocenione skutkują w swym następstwie niepokojącymi dla rozwoju młodzieży decyzjami, postanowieniami.

1.5. Biegli sądowi wobec młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w postępowaniach sądowych

Nieletni z zaburzeniami ze spektrum autyzmu manifestujący nieaprobowane społecznie

---

²⁹ T. Attwood, I. Henault, N. Dubin.N, „*Seksualność osób z autyzmem...*”, op. cit. s. 207.

³⁰ Ibidem.

zachowania seksualne – szczególnie gdy przez otoczenie uznawane są one za zachowania wysoce demoralizujące mogą doświadczyć realizowanych wobec nich różnych czynności wyjaśniających lub procesowych poczynając od rozmowy wyjaśniającej, rozpytania przez policyjnego specjalistę ds. nieletnich, ale mogą także doświadczyć konieczności dokonania zeznań lub sytuacji przesłuchania w przez prokuraturę lub sąd w sprawach ich dotyczących. W każdej tej sytuacji młodzież oraz ich rodzina nie powinni być pozostawiana sama sobie. Rzeczywistość jednak przypomina „ciemny labirynt”, w którym młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jak i ich rodzice czują się zagubieni i osamotnieni – pozbawieni odpowiedniego wsparcia. Od chwili skierowania sprawy do odpowiednich instytucji pozostają sami wraz z często nasilającymi się nieaprobowanymi społecznie zachowaniami seksualnymi.

Z doświadczeń PSOUU³¹ wynika, iż biegli sądowi powoływani w sprawach z udziałem osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu czy też z niepełnosprawnością intelektualną nie mają doświadczenia w pracy z nimi. Sądy nie weryfikują tego uznając, że biegły pedagog, psycholog lub lekarz psychiatra ma kompetencje do oceny wskazywanych przed sąd okoliczności. Tymczasem w postępowaniach z udziałem osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu czy niepełnosprawnością intelektualną powinny brać udział wyłącznie osoby, które mają wiedzę na temat specyfiki ich funkcjonowania, ale także warunkiem niezbędnym powinno być doświadczenie w pracy z nimi.³² To zapewniłoby tym młodym osobom szanse na zrozumienie i uwzględnienie ich szczególnej sytuacji.

Ocena funkcjonowania osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu czy niepełnosprawnością intelektualną i ujawnianych przez nią zachowań, w tym zachowań seksualnych nie jest możliwa ani na sali sądowej, ani w gabinecie specjalisty. Tym bardziej jeżeli mamy dokonać oceny tak wrażliwej sfery jakim jest sfera seksualna młodego człowieka. Postępowanie powinno więc dopuszczać również możliwość dokonania oceny zachowań w bliskim otoczeniu (o ile nie istnieje podejrzenie, iż np. sprawcą czynności seksualnej nie jest nikt z domowników lub bliskich rodzinie). Kwestia ta z pewnością jest dyskusyjna, jednak biorąc pod uwagę specyfikę funkcjonowania młodzieży ze spektrum autyzmu czasami warto rozważyć i taką możliwość. Zwłaszcza kiedy nieletni osadzony jest w silnym schemacie swojego codziennego funkcjonowania, nie toleruje zmian lub reaguje silnie lękowo lub agresywnie, autoagresywnie na bodźce sensoryczne i wymaga wszechstronnej deeskalacji zachowań. Podążając za tropem oceny nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych manifestowanych przez młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu nie powinno się zapominać także o diagnozie oraz ocenie całego systemu rodzinnego szczególnie uwzględniając reakcje domowników na oceniane zachowania oraz sposoby interwencji wobec przejawianych zachowań. Niestety często w praktyce sądowej nie ma na to ani czasu, ani finansów. Pomimo, że jest wielu specjalistów mających wiedzę na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu, niewielu dysponuje również wiedzą na temat seksuologii. Nadal spotykamy się

---

³¹ Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym.

³² Por. M. Zima- Parjaszewska, *Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w postępowaniach sądowych i przed innymi organami. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2015, s. 53.

z sytuacją, gdzie swoją ocenę biegli opierają o stereotypowe postrzeganie głównie danych zaburzeń podstawowych. Poza tym obecnie jesteśmy w drugiej dekadzie XXI wieku, a przepisy dotyczące biegłych powstały kilkadziesiąt lat temu i nie uwzględniają w pełni rzeczywistości. Należy przypomnieć, iż często właśnie to od opinii biegłych zależy, w którym kierunku potoczy się dane postępowanie wobec nieletniego, ale także rodziców. Ze względu na brak ustawowych standardów przesłuchiwanie osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu oraz modelu oceny nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych dzieci i młodzieży zdarza się ciągle, że są oni przesłuchiwani wielokrotnie oraz pozbawieni są specjalistycznego wsparcia zarówno przed, w trakcie jak i po czynnościach procesowych.

Młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu czy z obniżoną sprawnością intelektualną cechuje się swoistą wrażliwością psychologiczną i ograniczeniami w kontekście kompetencji do złożenia wiarygodnego zeznania podczas rozpytania czy przesłuchania. Jest to przede wszystkim spowodowane ich deficytowym funkcjonowaniem pamięci, a szczególnie z zapamiętywaniem i wydobywaniem zapamiętanych treści. Dodatkowo tym, co istotnie różnicuje sposób zachowania nieletniego podczas przesłuchania i jakość przekazywanych przez niego informacji, są: ogólne kompetencje poznawcze (np. pojemność pamięci, skłonność do uzupełniania luk w pamięci treściami zmyślonymi), jakość rozwoju i funkcjonowania społecznego (np. podatność na sugestię, kompetencje społeczne, uległość); aktualne funkcjonowanie (stan) emocjonalny (np. poziom lęku, obniżony nastrój, poczucie winy, stres pourazowy, wyparcie obronne.³³ N. Beail wskazuje, że istotna jest nie tylko jakość pamięci, ale także jej funkcjonowanie w sytuacji stresogennej i lękotwórczej (jaką niewątpliwie może być składanie zeznań). Podkreśla także, że niepełnosprawność intelektualna nie wyklucza uzyskania wiarygodnej relacji własnych doświadczeń opisu zdarzeń, jeśli sposób ich uzyskiwania będzie uwzględniał wieloaspektową specyfikę funkcjonowania danej osoby.³⁴

Stwierdzenie jakiegokolwiek dysfunkcji intelektualnej nie powinno automatycznie kwalifikować osób nią dotkniętych jako niekompetentnych do składania wyjaśnień bądź zeznań. W określonych okolicznościach ich specyficzne właściwości psychiczne mogą wręcz przemawiać za wiarygodnością takich relacji. Z praktyki opiniodawczej znane są mi przypadki, w których nieletni niepełnosprawny intelektualnie opisywał bardzo drobiazgowo wygląd miejsca zdarzenia - garażu sprawcy wykorzystania seksualnego – w garażu tym wcześniej bywał w okolicznościach podobnych do tych, jakie poprzedzały dokonanie wykorzystania. Natomiast inny nieletni z uwagi na swoją schematyczność w codziennym funkcjonowaniu związaną z zaburzeniami ze spektrum autyzmu precyzyjnie opisywał realizowane przez sprawcę wobec niego czynności seksualne. Z kolei nieletnia z zaburzeniami ze spektrum autyzmu zmieniała szczegóły przebiegu zdarzenia, podając przy tym konkretne opisy miejsca, również wcześniej

---

³³ I. Fornalik, *Wykorzystywanie seksualne osób z niepełnosprawnością intelektualną. Obszary zaniedbane*. Niepełnosprawność i Rehabilitacja, 2011, nr 4, s. 99-116.

³⁴ N. Beail, *Interrogative suggestibility, memory and intellectual disability*. Journal of Applied Research in Intellectual Disability, 2002, 15, 129-137.

dobrze jej znane. Warto dodać, że zeznania te, uznane ze względu na ich drobiazgowość, szczegółowość za wiarygodne, stały się podstawą osadzenia na okres trzech miesięcy w areszcie przypadkowej osoby związanej ze zdarzeniem z podejrzeniem dokonania innych czynności seksualnych oraz w konsekwencji wiązały się z długim w czasie postępowaniem, które po dwóch latach zakończyło się umorzeniem sprawy. Należy więc pamiętać, że procesy myślenia u osób z dysfunkcjami w rozwoju przebiegają na poziomie konkretnym, co oznacza, że nie są one zdolne do wyciągania głębszych wniosków. U osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu może występować znaczna trudność w określaniu czasu trwania zdarzeń, ich lokalizacji w czasie, a także w odtwarzaniu ich chronologii. Osoby te charakteryzują się trudnościami w myśleniu przyczynowo - skutkowym.

Warto także zaznaczyć, iż młodzież dotknięta zaburzeniami ze spektrum autyzmu z uwagi na zaburzenie podstawowe jaki i współistniejące, zachowania agresywne czy autoagresywne zażywa leki psychotropowe, które również mogą wpłynąć na ich motywację, myśli, zachowania czy ocenę danej sytuacji. Osoby autystyczne najczęściej wykazują również zaburzenia w rozwoju mowy, przejawiające się w nieprawidłowej intonacji, tempie, odwracają zaimki, choćby tendencja do używania „ja” zamiast „ty”, praktykują eholalia (powtarzanie ostatnich słów lub całych zdań). Dlatego też specjalistyczna wiedza na temat funkcjonowania wskazanej młodzieży osób, które towarzyszą i uczestniczą w rozmowach, rozpytywaniach, wyjaśnianiach czy przesłuchaniach jest konieczna, aby dokonać prawidłowej oceny nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych oraz zaplanować odpowiednie oddziaływanie i formy pomocy.

Na poziomie praktyki mogą jednak pojawić się w tym miejscu pewne kłopoty np. w związku z treścią art. 190 § 1 kpk, który brzmi „*Przed rozpoczęciem przesłuchania należy uprzedzić świadka o odpowiedzialności karnej za zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy*”.³⁵ Rzecz w tym, że o odpowiedzialności karnej można mówić jedynie w stosunku do osób, które ukończyły 17 lat i zeznały nieprawdę lub zataiły prawdę. Kiedy mamy do czynienia np. ze świadkiem w wieku od 13 do 17 lat należy pouczyć go o treści odpowiednich przepisów „Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich”. Wszystkim występującym w charakterze świadków osobom w wieku poniżej lat 18, a zatem dzieciom i młodzieży, należy zwrócić uwagę na aspekty problemu prawdomówności, podać taki przykład sytuacji, który będzie zgodny z ich etapem rozwojowym oraz intelektualnymi możliwościami.

Reasumując na uwagę zasługuje fakt, że nie wszystkie przypadki nieletnich z zaburzeniami ze spektrum autyzmu zostają zdiagnozowane, co prowadzi do ograniczenia w oszacowaniu liczby

---

³⁵ Kodeks postępowania karnego. [online]. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego*, [dostęp: 26.06.2020]. Dostęp z Internetu: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16798685>.

praktykowania przez nich nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych, w tym zachowań sprzecznych z prawem. Spotkanie twarzą w twarz z młodzieżą z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, która manifestuje nieaprobowane społecznie zachowania seksualne wymaga dogłębnego zrozumienia prezentowanych zachowań, ich funkcji, przyczyn motywacyjnych, społecznych, komunikacyjnych, sensorycznych i zdrowotnych. Tylko wnikliwe zrozumienie specyfiki funkcjonowania wskazanych nieletnich i ich zachowań może doprowadzić specjalistów do właściwej oceny nieaprobowanych społecznie zachowań seksualnych oraz służyć opracowaniu prawidłowych strategii interwencji lub oddziaływań korekcyjno-terapeutycznych. Jest to młodzież, która wymaga od specjalistów interdyscyplinarnego podejścia. Dlatego też ocenę oraz sugestie co do sposobu „kary” pod postacią izolacji rówieśniczej czy społecznej lub terapii powinien wydawać interdyscyplinarny zespół, w skład którego wchodziłby lekarz psychiatra dzieci i młodzieży, pedagog specjalny, psycholog, seksuolog specjalizujący w danym zaburzeniu, pracownik socjalny. Niezmiernie ważna jest także edukacja, szkolenia, specjalistów we wszystkich obszarach systemu sądownictwa oraz specjalistów pracujących na co dzień z młodzieżą z zaburzeniami ze spektrum autyzmu przejawiającą nieaprobowane społecznie zachowania seksualne. Nie można także zapomnieć o edukacji seksualnej samej młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu oraz ich rodzin, która w tych przypadkach może okazać się czynnikiem chroniącym przed staniem się potencjalną ofiarą lub sprawcą czynności seksualnych.

Bibliografia

Achkova M., Manolova H., *Diagnosis “Autism” – from Kanner and Asperger to DSM-5*. Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment 2015, no 2.

Attwood T., Henault I, Dubin N., „*Seksualność osób z autyzmem w kontekście prawnym*”, Gdańsk 2015.

Budzyńska A., *Psychologiczne aspekty zeznań małoletnich świadków*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2010, nr 9.

Budzyńska, A., *Jak przesłuchiwać dziecko – poradnik dla profesjonalistów*, Warszawa 2007.

Bentovim, M. Bentovim, E. Vizard, M. Wiseman., *Facilitating Interviews with Children Who May Have Been Sexually Abused*, Child Abuse Review, 1995, no 4.

Beail N., *Interrogative suggestibility, memory and intellectual disability*, Journal of Applied Research in Intellectual Disability 2002, no 15.

Ballan S., *Parental Perspectives of Communication about Sexuality in Families of Children with Autism Spectrum Disorders*. Journal of Autism and Developmental Disorders 2012, no 42.

Błeszyński J.J., *Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienie w rozwoju*, Gdańsk 2011.

Bobkowicz – Lewartowska L., *Autyzm dziecięcy. Zagadnienia diagnozy i terapii*, Kraków 2005.

Clifford B., George R., *A Field evaluation of training in three methods of witness/victim investigative interviewing*. Psychology Crime and Law 1996, no 2/3.

Frith U., *Autyzm, Wyjaśnienie tajemnicy*, przeł. M. Hernik, G. Krajewski. Gdańsk 2008.

Fornalik I., *Wykorzystywanie seksualne osób z niepełnosprawnością intelektualną. Obszary zaniedbane. Niepełnosprawność i Rehabilitacja* 2011, nr 4.

Henault. I., *Zespół Aspergera a seksualność – od dojrzewania poprzez dorosłość*, Gdańsk 2015.

Kebbel M., Haton C., Johnson S., *Witnesses with intellectual disabilities in court: What questions are asked and what influence do they have?* *Legal and Criminological Psychology* 2004, no 9.

Kebbel M., Wagstaff G., *Why Do the Police Interview Eyewitnesses? Interview Objectives and the Evaluation of Eyewitness Performance.* *The Journal of Psychology* 1997, no 131/6.

Nowak K., Trzcńska-Nowak M., *Seksualna rzeczywistość młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu*, [w:] *Seksualność bez szufladkowania – w niepełnosprawności, chorobie i trudnych sytuacjach życiowych* (red.), B. Aouil, Ch. Imieliński, K. Nowak, Kraków 2018.

Nettlebeck T., *Savant skills – rhyme without reason*, [w:] *The Development of Intelligence*, M. Anderson Home, UK: Psychology Press 1999.

Pieńkowska E., Fornalik I., *Przesłuchiwanie świadków z niepełnosprawnością intelektualną*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, nr 17(4), 116–142.

Perlman B., Ericson, K Esses, M. Isaacs J., *The developmentally handicapped witness: Competency as a function of question format.* *Law and Human Behavior* 1994, no 18/2.

Rynkiewicz A., Łucka I., *Zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD) u dziewcząt. Współwystępujące zespoły psychopatologiczne. Różnice międzyplciowe w obrazie klinicznym*, *Psychiatria Polska* 2015, nr 31.

Rynkiewicz A., Łucka I., Fryze M., *Wysokofunkcjonujące dziewczęta z autyzmem i zespołem Aspergera – przyczyny rzadkiego diagnozowania, opis przypadków.* *Psychiatria* 2012, nr 9 (2).

Sheehan S., *Consent for sexual relations*, [w:] *Sexuality and Developmental Disability Ethical Dilemmas* (red.), D. M Griffiths, D. Richards, P. Fedoroff, S. L. Watson, New York 2002.

Zima-Parjaszewska M., *Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w postępowaniach sądowych i przed innymi organami. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2015.

Zielona-Jenek M., *Przesłuchanie małoletnich świadków*. Warszawa 2012.

Artykuły prawne:

ISAP. [online]. *Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich*, [dostęp: 25.05.2020]. Dostęp z Internetu: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu1982035022>

Kodeks postępowania karnego. [online]. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego*, [dostęp: 26.06.2020]. Dostęp z Internetu: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16798685>

Źródła własne:

Nowak. K – Dokumentacja własna z praktyki klinicznej, Bydgoszcz 2019.

